

JERZY KOWALSKI (1923–2017)

Dnia 22 września 2017 r. w wieku 94 lat zmarł profesor zw. doktor Jerzy Kowalski, były Prodziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, dawny dyrektor i przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Nauk o Państwie i Prawie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, oraz kierownik dawnego Zakładu Teorii Państwa i Prawa (obecnie Katedra Filozofii Prawa i Nauki o Państwie).

Urodził się w Czerwińsku nad Wisłą dnia 27 kwietnia 1923 r. W 1937 r. ukończył tam szkołę podstawową, a następnie, na tajnych kompletach w 1943 r., Gimnazjum im. Króla Władysława IV w Warszawie. Od października 1942 r. do czerwca 1943 r. należał do Armii Krajowej. W czerwcu 1943 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu na Pawiaku, a w sierpniu tego roku przewieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz, skąd po trzech tygodniach znalazł się w jednej z filii obozu, Buna-Monowice (Monowitz, tzw. Auschwitz III), gdzie został zatrudniony w tamtejszym obozie pracy przymusowej (IG Farben) przy budowie późniejszych zakładów chemicznych. Współczesne opracowania podają, że był to obóz morderczej pracy, z założenia wyniszczającej więźniów.

Po likwidacji kompleksu obozu i podobozów Auschwitz-Birkenau w styczniu 1945 r. w tzw. marszu śmierci został ewakuowany do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, gdzie przebywał do uwolnienia przez armię amerykańską 11 kwietnia 1945 r. W czerwcu 1945 r. powrócił do Warszawy. Jerzy Kowalski był jednym z niewielu Pracowników Wydziału z kartą więźnia obozu koncentracyjnego. Przeżył prawdopodobnie z powodu młodego wieku i związanego z tym dobrego stanu zdrowia. W obozie koncentracyjnym zetknął się z innym późniejszym profesorem Wydziału, także zatrudnionym w Instytucie Nauk o Państwie i Prawie, Mieczysławem Manellim (1922–1994). Profesorowie utrzymywali po wojnie długoletnią przyjaźń.

W październiku 1945 r. Jerzy Kowalski został członkiem Polskiej Partii Robotniczej. Jak pisał w życiorysie, kontakt z partią utrzymywał już w latach 1942–1943, co byłoby jednak o tyle dziwne, że w tym samym czasie deklarował przynależność do Armii Krajowej. Być może jednak, pragnąc walczyć z Niemcami, utrzymywał kontakty z organizacjami podziemnymi, a podobne z komunistami w obozie. Kontakty z Polską Partią Robotniczą były na pewno mniej zażyłe,

formalnie bowiem, jako szeregowy, Jerzy Kowalski deklarował przynależność do Armii Krajowej. Po tzw. zjednoczeniu Polskiej Partii Robotniczej z Polską Partią Socjalistyczną od grudnia 1948 r. został członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Równocześnie z podjęciem studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, w październiku 1945 r. Jerzy Kowalski rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk (wtedy pod inną nazwą), czyli powołanej przez komunistów od stycznia tego roku bardzo szeroko zakrojonej cenzurze państwowej. Objął w nim stanowisko naczelnika wydziału. Od marca 1950 r. do sierpnia 1953 r., także na stanowisku naczelnika wydziału, pracował w powołanym w tym czasie, po podpisaniu tzw. porozumienia z 14 kwietnia między rządem a Episkopatem Polski, Urzędzie ds. Wyznań. Oba organy administracji, typowe dla tworzonego w Polsce od 1944/1945 państwa totalitarnego, były istotnymi instrumentami walki z zachowującymi przejawy niezależności instytucjami społecznymi, w tym z Kościołem rzymskokatolickim.

W 1945 r. Jerzy Kowalski rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, które zgodnie z obowiązującym wtedy programem ukończył cztery lata później. W 1949 r. przez trzy lata pracował w dawnej Szkole Głównej Planowania i Statystyki, obecnej Szkole Głównej Handlowej. Pracę zakończył na stanowisku starszego asystenta. W latach 1953–1957 odbył tzw. aspiranturę, w czasach stalinowskich wzorem sowieckim odpowiednik asystentury, w mającym kształcić kadry partyjne Instytucie Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W 1957 r. wyjechał na półroczne studia uzupełniające w *Institute of Advanced Legal Studies* przy Uniwersytecie Londyńskim. Świeżo powołana na kształt studiów podyplomowych jednostka (w 1947 r.) miała za zadanie kształcenie nauczycieli akademickich wydziałów prawa Wielkiej Brytanii i zajmowała się m.in. edukacją w zakresie prawa porównawczego.

W lutym 1957 r. Jerzy Kowalski obronił na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego pracę doktorską, której temat stanowiły *Niektóre zagadnienia pojęcia prawa w ujęciu funkcjonalizmu amerykańskiego*, będące m.in. efektem badań przeprowadzonych w Londynie. Od października 1959 r. został zatrudniony na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego na stanowisku adiunkta w Katedrze Teorii Państwa i Prawa, kierowanej przez profesora Stanisława Ehrlicha (1907–1997). W pierwszej połowie 1961 r. udał się na pięciomiesięczne stypendium do Moskwy i ówczesnego Leningradu, związane z przygotowaniem pracy habilitacyjnej.

Stopień naukowy docenta na podstawie pracy habilitacyjnej *Psychologiczna teoria prawa Leona Petrażyckiego* na macierzystym Wydziale uzyskał w październiku 1963 r. Rok później praca otrzymała nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego i Techniki III stopnia. Również w 1963 r. po przeprowadzeniu postępowania habilitacyjnego, wobec braku w tamtym czasie stopnia naukowego doktora

habilitowanego Jerzy Kowalski został zatrudniony na stanowisku (ze stopniem naukowym) docenta. W październiku 1969 r. otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w 1983 r. – profesora zwyczajnego.

Organizacyjnie Jerzy Kowalski był bardzo aktywny. W latach 1968–1977 był kierownikiem Zakładu Teorii Państwa i Prawa, następnie przez rok pełnił obowiązki dyrektora Instytutu Nauk o Państwie i Prawie (1968–1969), w latach 1970–1971 był prodziekanem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, natomiast w latach 1972–1975 dziekanem Wydziału Administracyjno-Ekonomicznego założonej w 1968 r. Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Równocześnie przez jedną kadencję był przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Nauk o Państwie i Prawie (1972–1975). W 1975 r. Jerzy Kowalski został ponownie dyrektorem Instytutu Nauk o Państwie i Prawie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego i funkcję tę sprawował przez dwie możliwe kadencje, tj. do 1981 r.

Najważniejsze prace miały charakter podręczników i skryptów, książek, artykułów, recenzji i artykułów popularnonaukowych. Do podręczników można zaliczyć *Wstęp do nauk o państwie i prawie* (7 wydań, wyd. I, PWN 1966) i antologię tekstów do nauki tego przedmiotu, *Wstęp do prawoznawstwa* (wyd. I, PWN 1979). W 1979 r. ukazał się także podręcznik *Wstęp do prawoznawstwa* (wyd. II, PWN 1984), kształcący studentów I roku Wydziału z przedmiotu o tej samej nazwie, zgodnie z doktryną czasów, w których tytuł ten został wydany. Szerokie zainteresowania naukowe Jerzego Kowalskiego obejmowały przy tym zagadnienia nauki o państwie, teorii, w tym, co warto podkreślić, pionierskiej wtedy w Polsce socjologii prawa, zagadnień normy prawnej i stosunku prawnego, demokracji, samorządu (w ówczesnych warunkach nieterytoryalnego), a zwłaszcza gminy i organizacji społecznych, doktryn politycznych i prawnych, oraz funkcjonowania tzw. państwa socjalistycznego. W ramach badań ostatniego ze wskazanych zainteresowań, w 1978 r. ukazała się książka *Demokracja burżuazyjna a demokracja socjalistyczna*, a w 1985 r. z naukowym wstępem Jerzego Kowalskiego praca ortodoksyjnego sowieckiego prawnika Jewgienija Paszukanisa (1891–1937), którego doktryna prawna stanowi przedmiot badań także na Zachodzie i w Stanach Zjednoczonych. Prócz wspomnianych samodzielnych artykułów i recenzji, kilka innych książek zostało napisanych we współautorstwie w ramach katedry. Jerzy Kowalski był także promotorem prac doktorskich i znacznej liczby magistrantów.

Do dziś aktualność zachowały w szczególności prace *Psychologiczna teoria prawa Leona Petrażyckiego* (PWN 1963), czy książka *Funkcjonalizm w prawie amerykańskim* (PWN 1960).

Jedną z inicjatyw, które Jerzy Kowalski podjął jako Dyrektor Instytutu, było zorganizowanie, istniejącego do dziś, Podyplomowego Studium Zagadnień Legislacyjnych (pierwotnie Podyplomowe Studium Legislacji). Nie należy natomiast mylić osoby Jerzego Kowalskiego z innym prawnikiem o tym samym imieniu i nazwisku, pracującym współcześnie w jednej z warszawskich wyższych szkół

prywatnych oraz piszącym o współczesnej Rosji i zagadnieniach teorii prawa. Obie osoby utożsamia nawet katalog publikacji Biblioteki Narodowej.

Profesor Jerzy Kowalski pozostanie w naszej pamięci jako życzliwy w stosunku do pracowników i studentów człowiek nauki, interesujący się zagadnieniami teorii prawa i współczesnego państwa, dający wskazówki młodszym (w tym także piszącemu niniejsze słowa), umiejący opowiadać i dyskutować, ciekawy i wrażliwy na argumenty, do późnego wieku uczestniczący w życiu naukowym Wydziału i Instytutu.

prof. zw. dr hab. Adam Bosiacki
dyrektor Instytutu
Nauk o Państwie i Prawie